

Н. М. Якупов (Одеса)

Командарм І. Ф. Федько

Висвітлюються життя і діяльність славного сина українського народу Івана Федоровича Федька, активного учасника революції й громадянської війни, визначного воєначальника Червоної Армії, який став жертвою сталінських репресій.

Серед героїв громадянської війни почесне місце належить сину українського народу І. Ф. Федьку. Народився він 6 липня 1897 р. у с. Хмелеві Сумської області в сім'ї нащадка бідного запорозького козака. Батько Івана Федір Ксенофонович був грамотною людиною і прагнув, щоб його діти навчалися. В 1913 р., коли Іван закінчив початкову школу, батько влаштував сина в ремісничє училище, де він опановував професію столяра-червонодеревця. Вчився Іван добре, багато читав, особливо він любив читати літературу про війни і полководців. Закінчивши училище з відзнакою, вісімнадцятирічний хлопець розпочав трудову діяльність на Кишинівській меблевій фабриці.

Працюючи на фабриці, мріяв поступити в університет, готувався до складання екзаменів. Однак не судилося йому навчатися. Йшла світова війна, яка покалічила долю цілих поколінь. Розстався із своєю мрією й Іван. Разом з іншими новобранцями зустрів новий, 1916 р., у Бендерській фортеці. Перше бойове хрещення солдат Іван Федько дістав на Південно-Західному фронті у складі 420-го піхотного Сердобського полку в боях під час Брусилівського прориву в травні — червні 1916 р. У цих боях Іван Федорович проявив себе як хоробрий і сміливий солдат. Наприкінці 1916 р. його було направлено в 4-у київську школу прапорщиків. Разом з іншими фронтовиками він проходив прискорений курс навчання й у травні 1917 р. закінчив цю школу.

Відразу ж після закінчення навчання І. Ф. Федька було направлено в Одеський військовий округ, у 35-й піхотний запасний полк, який розміщувався в Феодосії. В полку була більшовицька організація, яка і вручила в червні того ж року йому партійний квиток¹. Іван Федорович разом з іншими більшовиками вів пропагандистську роботу серед солдатів, робітників і матросів.

Більшовики Феодосії вирішили підняти маси на збройне повстання поки в місті знаходилися революційно настроєні солдати 35-го піхотного запасного полку. 30 грудня 1917 р. вони провели партійні збори, на яких було вирішено збройне повстання розпочати 2 січня 1918 р. У цей день мав відбутися мітинг в казармах 35-го полку. Перед присутніми виступив прапорщик І. Ф. Федько. Від імені партійної організації він закликав робітників і солдатів взяти владу в Феодосії в свої руки. Іван Федорович підтримував також вимоги солдатів про видачу їм зброї при демобілізації². Контрреволюційні офіцери виступали проти озброєння солдатів. Щоб розігнати мітинг, ад'ютант полку викликав по телефону ескадрон вершників. Про це стало відомо І. Ф. Федькові і він звернувся до учасників мітингу з такими словами: «Зараз сюди прибуде ескадрон, щоб розігнати наш мітинг. Щоб нас не перестріляли,

¹ Парт. арх. Кримського обкому Компартії України, ф. 150, оп. 1, спр. 1578, арк. 14.

² Там же, спр. 363, арк. 5.

як перепілок, потрібно озброїтися. Збройовий склад поряд. До зброї, товариші!»³. Більшовики першими кинулися до складу. Вони зірвали замки й почали роздавати гвинтівки, кулемети, патрони і гранати. В той час сюди прибули вершники й почали стріляти. Озброєні солдати та робітники перейшли в наступ і вигнали їх з Феодосії.

До складу виконавчого комітету Ради ввійшов І. Ф. Федько. Його було обрано головою Військово-революційного комітету.

І. Ф. Федько енергійно взявся за формування загону Червоної гвардії, до якого ввійшли залізничники ст. Сариголь, робітники місцевих підприємств і солдати 35-го полку. У березні 1918 р. загін одержав завдання — подати допомогу робітникам Миколаєва в їх боротьбі проти німецьких окупантів. Проте сили були нерівними і захисникам міста довелося відступити.

У боях проти німецьких окупантів у Криму загін Федька поповнювався за рахунок добровольців. Незабаром у ньому налічувалося вже 2,5 тис. чол. Його було перейменовано на 1-й Чорноморський полк⁴. Протягом місяця полк вів бойові дії проти німецьких окупантів за визволення Криму, брав участь в обороні Сиваша. Проте сили були нерівними і Чорноморський полк евакуювали в Єйськ.

У зв'язку із складною обстановкою, що склалася на Північному Кавказі, командуючий Північно-Кавказькою Червоною Армією К. І. Калінін поставив завдання перед Чорноморським полком — завдати удару у фланг білогвардійців, які наступали з боку Дону на Кубань. Виконуючи це завдання, полк визволив ст. Михайлівську і Криловську, захопив склади із зерном. Частина ешелонів із зерном І. Ф. Федько направив у Москву⁵.

22 травня 1918 р. Івана Федоровича призначають командуючим 3-ю колоною військ на Північному Кавказі. До неї входили Чорноморський і Павлоградський полки, загін Д. П. Жлоби та інші частини. Війська вели бої проти німців, що намагалися форсувати Дон, і проти денікінців. 6 липня 1918 р. денікінські частини перейшли в наступ. Три доби продовжувався безперервний бій. В одному з боїв І. Ф. Федька було поранено й відправлено в госпіталь. Проте залишався він там недовго.

У грудні 1918 р. Реввійськрада і штаб Каспійсько-Кавказького фронту призначають командуючим 11-ю армією Крузе, а його помічником — І. Ф. Федька⁶. Армія з важкими боями боролася з ворогом. В червні 1919 р. обстановка в Криму ускладнилася.

Денікінці захопили Донбас і наступали на Харків та Катеринослав. Махно зняв свою бригаду з позиції й тим самим відкрив фронт ворогу. Створювалася реальна небезпека для Кримської армії опинитися відрізаною від інших частин. Тому вона змушена була залишити Крим. Нечисленна за своїм складом, Кримська армія була реорганізована в 58-му стрілецьку дивізію. Її командиром було призначено І. Ф. Федька. Дивізія обороняла обширний район від Херсона до Катеринослава. Особливо завзяті бої велися на ділянці Катеринослав — Олександрівка. В ході боїв дивізія завдала великих ударів білогвардійцям й успішно, без втрат відійшла на лінію Новий Буг — Нова Полтавка — Снігурівка — Миколаїв.

Переправившись через Південний Буг, дивізія зайняла оборону на лівому березі річки. 12 днів вона стримувала наступ денікінців на ділянці від Миколаєва до Одеси. Потім її було введено до складу Південної групи військ, яку очолив начдив 45-ї дивізії Й. Е. Якір. Група одержала завдання — пробратися на північ через зайняту різними

³ Революція в Криму. — 1923. — № 2. — С. 84—85.

⁴ Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия. — М., 1987. — С. 633.

⁵ Рожко В. Доблестный командарм. — Кишинев, 1967. — С. 25.

⁶ Смирнов А. Командарм Иван Федько. — Симферополь, 1959. — С. 53.

ворогами територію й з'єднатися з частинами Червоної Армії. 30 серпня 1919 р. розпочався похід на північ. Війська рухалися трьома колонами. До лівої колони входили 1-а і 2-а бригади 45-ї дивізії на чолі з Г. І. Котовським. У центрі прямувала решта частин 45-ї дивізії, РВС Південної групи. Центральну колону очолював І. І. Гарькавий. До правої колони входили 58-а дивізія й рештки розбитих частин 47-ї дивізії. Командував нею начдив І. Ф. Федько. Рухаючись вздовж Південного Буга, ця колона прикривала всю Південну групу від ударів денікінців зі сходу. Героїчний похід групи, який тривав 20 днів і ночей, завершився перемогою радянських військ.

Поповнивши боеприпаси, частини 58-ї дивізії разом з іншими з'єднаннями повели наступ на Київ. Федько доповідав командуючому групи Якіру: «На світанку 21 вересня частини 58-ї дивізії всім фронтом перейшли до вирішального наступу на Київ, про що прошу повідомити штаб 12-ї армії»⁷. Дізнавшись про цей наступ, командування денікінськими військами перекинуло в район Києва кілька дивізій. Рухаючись в напрямку на місто, Південна група давала відсіч ворогові, що зустрічався на її шляху. Жорстокі бої вона вела за визволення Фастова. Бої на підступах до Києва продовжувалися до 13 жовтня. Чотири доби без відпочинку І. Ф. Федько керував боями в місті. 16 жовтня Київ був визволений⁸.

Ще продовжувалася громадянська війна, коли в Москві було відкрито Академію Генерального штабу. В числі перших її слухачів був й І. Ф. Федько. Його направили туди в листопаді 1919 р. Але закінчив лише перший курс і, оскільки в 1920 р. воєнна обстановка в країні загострилася Іван Федько, як і інші комуністи, подає рапорт Реввійськраді з проханням направити його на фронт. Його було направлено на Південно-Західний фронт. 29 травня 1920 р. Івана Федоровича було призначено начальником 46-ї стрілецької дивізії, що входила до складу 13-ї армії. На цій посаді він був до середини листопада 1920 р. В жовтні цього ж року білогвардійці форсували Дніпро у районі Нікополя. Проти них була кинута дивізія І. Ф. Федька. Йому підпорядковувалися також 3-я і 12-та дивізії. Відкинувши білих за Дніпро, вони захопили плацдарм і повністю ліквідували дивізію Маркова. Вклад І. Ф. Федька у розгром Врангеля високо оцінила Реввійськрада республіки. У її наказі зазначалося: «Начальник 46-ї стрілецької дивізії тов. Федько вдруге нагороджується орденом Червоного Прапора за хоробрість, мужність і вміле керівництво діями дивізії на врангелівському фронті, в результаті яких були розгром марковської дивізії противника і закріплення за нами після боїв 28 і 29 жовтня 1920 р. Нікопольського плацдарму, що був вихідним етапом до повного розгрому військ Врангеля»⁹.

Після закінчення громадянської війни І. Ф. Федько повернувся в Академію Генерального штабу РСЧА продовжувати навчання.

Тяжким роком для країни був 1921 р. Її охопили засуха і голод. В березні цього року спалахнув заколот у Кронштадті. Для його придушення були направлені 300 делегатів X з'їзду партії, а також слухачі Академії Генерального штабу РСЧА. В їх числі був й Іван Федорович Федько. Його було призначено командиром 187-ї бригади зведеної дивізії П. Ю. Дибенка, яка входила до складу Південної групи військ. Перед нею стояло складне завдання — подолати під вогнем артилерії 6—8 км відкритого поля й штурмувати фортецю. Переборюючи всі перешкоди, що зустрічалися на її шляху, бригада о 5-й годині ранку почала штурмувати укріплення. Ввірвавшись у Петроградські ворота фортеці, вона розпочала бої на вулицях міста. На допомогу їй

⁷ Смирнов Олександр. Командарм Федько.—К., 1969.—С. 212.

⁸ Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедія.—К., 1987.—С. 250.

⁹ Кондратьев Николай. На линию огня.—М., 1974.—С. 104.

підійшли інші частини. Бій тривав майже цілу добу. На ранок 18 березня Кронштадт був визволений. Важливу роль у визволенні фортеці відіграла 187-а бригада. Понад 300 її бійців і командирів були відзначені орденами Червоного Прапора. Цим орденом втретє був нагороджений і І. Ф. Федько¹⁰.

Після цих подій Іван Федорович знову повертається в Академію. Але недовго йому довелося навчатися. В лісах Тамбовщини почали діяти повстанці Антонова. В травні 1921 р. ВЦВК створює комісію на чолі з В. О. Антоновим-Овсієнком і командуючим військами губернії М. М. Тухачевським. У Тамбов прибула група слухачів Академії на чолі з І. Ф. Федьком.

Основним опорним пунктом Антонова був Кірсанський район, де в дрімучих лісах зосереджувалася його кіннота. Для її розгрому Іван Федорович організував бронезагін (12 автомашин, озброєних кулеметами), який косив бандитів з кулеметів. Протягом кількох днів І. Ф. Федько відновив Радянську владу в усіх селах Кірсанського району. В серпні 1921 р. антоновщина була придушена. За вміле керівництво бойовими операціями по ліквідації останньої Іван Федорович був нагороджений четвертим орденом Червоного Прапора.

В 1922 р. І. Ф. Федько успішно закінчує Академію і 14 лютого цього ж року був призначений одночасно командиром і комісаром 18-ї стрілецької дивізії в Ярославській губернії. А 25 квітня 1924 р. його було призначено одночасно командиром і комісаром 13-го стрілецького корпусу в Середньоазіатський військовий округ. Це був час важкої боротьби за ліквідацію басмацтва. І. Ф. Федько взяв у ній участь, зокрема, він розробив план проведення операції по розгрому загонів басмаців¹¹. З 8 лютого до 20 жовтня 1928 р. І. Ф. Федько працював начальником штабу Північно-Кавказького військового округу. В жовтні 1928 р. його було призначено помічником командуючого військами Ленінградського військового округу М. М. Тухачевського. З лютого 1931 р. по березень 1932 р. він у Кавказькій червонопрапорній армії. Іван Федорович впроваджував передовий досвід навчання військ, проводив заняття з командирами з'єднань і частин¹².

З кінця березня 1932 р. до середини жовтня 1933 р. І. Ф. Федько командував військами Приволзького військового округу. Але загострюється обстановка на Далекому Сході. Японські мілітаристи проявляють воєнну активність. За рішенням уряду, з Приволзького військового округу на Далекий Схід на початку 1934 р. направлялися три кращі дивізії, два окремі полки і спеціальні частини, велика група досвідчених командирів. У їх числі був й Іван Федорович Федько. Він призначається помічником командуючого військами Особливої Червонопрапорної Далекосхідної армії В. К. Блюхера. 20 липня 1934 р. його призначають командуючим Приморською групою військ ОЧДА¹³, а в листопаді 1934 р. І. Ф. Федька призначають членом Військової Ради при наркомі оборони СРСР. Визнанням заслуг Івана Федоровича у зміцненні обороноздатності країни було присвоєння йому в листопаді 1935 р. військового звання командарма 2-го рангу. І. Ф. Федько постійно знаходився у військах, вникав у питання бойового навчання і побуту бійців та командирів. Особисто керував технічними вченнями, що проводилися в складних гірських місцевостях. Однак сталінські масові репресії проти командного складу РСЧА торкнулися і долі І. Ф. Федька. Почалося з того, що він дістав нове призначення на посаду командуючого військами Київського військового округу замість П. Е. Якіра, заарештованого 31 травня 1937 р. Робота Івана Федоровича на цій посаді проходила в складних умовах. У військах округу органи НКВС

¹⁰ Смирнов А. Командарм Иван Федько.— С. 104.

¹¹ Центр. держ. арх. Рад. Армії, ф. 33987, оп. 3, спр. 281, арк. 22.

¹² Кондратьев Николай. Указ. соч.— С. 122—123.

¹³ ЦДАРА, ф. 33987, оп. 3, спр. 281, арк. 33.

щодня проводили арешти. Список їх надто довгий¹⁴. Арештовані командири всіх ступенів мали великий бойовий досвід, були професійними військовими. Вони брали участь у громадянській війні, в рядах Червоної Армії служили з самого початку її створення, були кавалерами ордена Червоного Прапора.

Частини й з'єднання, штаби округу були буквально обезглавлені. До кінця 1937 р. майже всі командні посади займали молоді, непідготовлені люди. 21 листопада 1937 р. на засіданні Військової Ради при наркомі оборони СРСР командуючий військами Київського військового округу І. Ф. Федько повідомив, що 90% командирів корпусів, 84% командирів дивізій заарештовані. З червня по листопад 1937 р. у військах округу в шпигунстві було звинувачено 861 чол., з партії виключено 1091 командир і політпрацівник. У штабі Київського округу до осені 1937 р. було заарештовано 92% начальників відділів і 75% їх помічників. У цілому в штабі округу 75% працівників становили нові люди¹⁵. Політуправління округу також було повністю «оновлено».

Незважаючи на труднощі, І. Ф. Федько робив усе, що від нього залежало, для організації нормального життя у військах. На початку червня 1937 р. на XIII з'їзді КП(б) України його було обрано членом ЦК КП(б) України. У грудні на основі нової Конституції відбулися перші вибори у Верховну Раду СРСР. І. Ф. Федько був обраний депутатом Верховної Ради СРСР, а в січні 1938 р. — членом Президії Верховної Ради СРСР.

На посаді командуючого військами Київського військового округу І. Ф. Федько працював до 21 січня 1938 р. 25 лютого того ж року його було призначено заступником народного комісара оборони СРСР. На честь 20-річчя РСЧА Президія Верховної Ради СРСР нагородила орденами велику групу командирів Червоної Армії. Серед них орденом Леніна був нагороджений І. Ф. Федько. Йому було присвоєно військоове звання командарма 1-го рангу.

У день відзначення 20-річчя Червоної Армії газета «Правда» опублікувала статтю заступника наркома оборони І. Ф. Федька «Єдино народна армія». Судячи зі змісту статті, Іван Федорович допускав існування «шпигунів-агентів фашистських розвідок, які намагалися підірвати могутність збройних сил радянського народу всередині»¹⁶.

Але І. Ф. Федько ще не підозрював, що його долю вирішено, що у Єжова в шухляді вже лежить донос на нього. В документі, що датувався 17 листопада 1937 р., коли Іван Федорович працював командуючим військами Київського військового округу, йшлося про те, що він підтримує зв'язки з арештованими «японськими шпигунами» Беккером, Балакіревим, Флоровським, Радішевським, Скворцовим і Дрейманом. Донос підписали відповідальний секретар парткомісії Приморської групи військ, батальйонний комісар Лаздинь і відповідальний секретар партбюро штабу Приморської групи Коршунов. Донос був складений на вимогу Єжова, в якому вже були «показання» арештованих на Федька. Лаздинь і Коршунов писали, що Іван Федорович оточив себе ворогами і створив для них своїм ліберальним ставленням до їх діяльності сприятливу обстановку¹⁷.

Влітку 1938 р. І. Ф. Федько відчув, що ставлення до нього Єжова і його заступника Фріновського міняється. Ворошилов розмовляв з ним різко й холодно. Івану Федоровичу стало ясно, що хмари над ним згущаються. І він вирішив написати листа Сталіну. В ньому І. Ф. Федько писав про свою вірність партії, армії та йому, Сталіну, про необгрунтованість погіршення ставлення наркома до нього, підозри Єжова. Копію листа І. Ф. Федько віддав дружині, щоб вона його за-

¹⁴ ЦДАРА. Колекція документів.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Правда.— 1938.— 23 фев.

¹⁷ ЦДАРА. Колекція документів.

ховала. Це було 7 листопада 1938 р. Цього ж дня Іван Федорович був арештований, а через годину за наказом Єжова заарештували і дружину командарма Зінаїду Михайлівну¹⁸. Їх сина віддали у дитячий притулок і не дозволяли йому спілкуватися з рідними.

Протягом 1,5 місяця З. М. Федько сиділа в одиночці, потім її перевели в іншу камеру, де сиділа А. Л. Дударева-Белова (дружина також арештованого генерала І. П. Белова). Зінаїда Михайлівна поступово до неї звикла і розповіла їй про листа й арешт чоловіка. Копію листа співробітники Єжова знайшли. Слідство вів майор Агас, який пред'явив Зінаїді Михайлівні звинувачення, що вона шпигунка, працювала на іноземну розвідку. Він шантажував її, вимагав від неї визнання. Показали листа, написаного її чоловіком до Сталіна, заявляючи, що Іван Федорович зізнався в тяжких злочинах¹⁹.

Від усього пережитого Зінаїда Михайлівна захворіла і потрапила до психіатричної лікарні, хотіла покінчити життя самогубством. 28 вересня 1938 р. її посадили в карцер. Тут Зінаїду Михайлівну, хвору на шизофренію, слідчий Іванов примусив підписати «визнання», що С. К. Урицький — ворог, що І. Ф. Федько писав не Сталіну, а в ЦК, що існувало угруповання змовників (Федько, Беккер, Балакірев та інші) проти командування ОЧДА, Блюхера²⁰. Зінаїду Михайлівну було засуджено на 6 років. Коли Єжова замінив Берія, вона написала йому два листи з проханням вислухати її. Після суду її викликали для розмови, але не хотіли слухати про колишнього командарма І. Ф. Федька. Зінаїду Михайлівну відправили у табір, де вона відбувала покарання.

Автор даної статті знайшов у фондах архіву оригінал листа Зінаїди Михайлівни Ворошилову. 14 липня 1939 р. вона писала з Тайшеттабору НКВС наркому про свої страждання й про те, що І. Ф. Федько — чесний комуніст. Звели наклеп на нього колишні товариші по службі та співробітники НКВС. Зінаїда Михайлівна писала і про те, що чоловік розповідав їй, як до нього погано ставився Єжов²¹.

Далі вона писала, що після арешту не мала ніяких передач, взимку без копійки, у літньому пальто її відправили вглиб Східного Сибіру. Зінаїда Михайлівна просила Ворошилова, щоб він дав вказівку слідчим органам розібратися в її справі²². Однак прохання дружини безвинно засудженого командарма залишилося без відповіді. Такою була участь усіх сімей, дітей і дружин репресованих воєначальників і командирів Червоної Армії.

Партія викрила культ особи Сталіна, відновила імена безвинно загиблих героїв. Повернуте й добре ім'я відважного сина українського народу Івана Федоровича Федька — легендарного героя громадянської війни, визначного воєначальника Червоної Армії, справжнього комуніста.

Одержано 10.03.91.

Освещаются жизнь и деятельность славного сына украинского народа Ивана Федоровича Федько, активного участника революции и гражданской войны, видного военачальника Красной Армии, ставшего жертвой сталинских репрессий.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

²² Там же.